

SEYYAHLARIN GÖZÜNDEN 19. YÜZYIL TÜRKİSTAN’INDA
KADIN FİZYONOMİ, KARAKTER VE GİYİMİ*

*The Physiognomy, Character and The Cloathing of Women in 19th
Century Turkestan from Traveller’s Perspective*

Elif DOĞAN**

Öz: 19.yüzyılda Türkistan, Rusya ve İngiltere’nin Asya Hakimiyeti için nüfuz mücadelesi verdikleri bölgelerden biri olmuştur. Bu sebeple Türkistan birçok seyyahın ziyaret ettiği bir bölge haline gelmiştir. Bu çalışmada 19. Yüzyıl seyahatnamelerinden yararlanarak Türkistan’da yaşayan kadınların fizyonomi, karakter, özellikleri ve giyimleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkistan, Kadın, Fizyonomi, Karakter, Giyim, Seyahatname

Abstract: In 19th century Turkestan was one of the regions where Russia and Great Britain had been struggling for dominance over Asia. Therefore, it has been a region visited by many travelers. In this study, physognomy, character traits and clothing of Women were taken into consideration by using 19th century travelogues.

Keywords: Turkestan, Woman, Physognomy, Character, Clothing, Travelogues

Giriş

19.yüzyıl Türkistan bölgesi için oldukça hareketli bir yüzyıl olmuştur. Türkistan coğrafyası doğuda bugünkü Çin sınırlarında bulunan Doğu Türkistan’dan başlayıp batıda Hazar Denizine kadar uzanan ve güneyde Afganistan’dan kuzeyde İrtiş Nehrinin orta kısımlarına kadar olan bölgeyi kapsamaktadır. Rusya, Kırım Harbi’nde (1853-1856) aldığı yenilgi ile Balkanlar ve Anadolu’da hedefine ulaşamayınca Türkistan Bölgesinde

* Received-Geliş Tarihi: 05.06.2019 Accepted-Kabul Tarihi: 25.06.2019

DOI Number: 10.19039/sotod.2019.113

Atıf / Citation: Elif Doğan, “Seyyahların Gözünden 19. Yüzyıl Türkistan’ında Kadın Fizyonomi, Karakter ve Giyimi”, *Studies of The Ottoman Domain*, Volume-Cilt: 9 / Issue-Sayı: 17/ Date-Tarih: August-Ağustos 2019, ss.125-134.

** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara, Türkiye: E-mail: dogannelif7@gmail.com **ORCID ID:**0000-0001-7094-5868

aktif bir politika izleme yoluna gitmiştir. Bölgede İngiltere'nin de söz sahibi olmak istemesi rekabet ortamını doğurmuştur. Rusya ve İngiltere'nin nüfuz mücadelesi bölgeye karşı olan ilgiyi arttırmıştır ve bölgeye çok sayıda askeri-siyasi kimlikli görevliler, seyyahlar uğramış ve ziyaret ettikleri yerler hakkında siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik bilgiler içeren notlar tutmuşlardır. Bölgede var olan karışıklık sebebiyle seyyahlar bu gözlemlerini yaparken çoğu kez kimlik ve kıyafet değişikliği yapmak zorunda kalmışlardır. Bu çalışmada Fransız subay Henri De Couliboeuf Blocqueville, Macar dil bilimci Herman Armin Vambery, İngiliz savaş muhabiri Edmond O'Donovan, İngiliz seyyah ve diplomat Alexander Burnes, Fransız kâşif ve siyasetçi Pierre Gabriel Edouard Bonvalot, İngiliz subay Frederick Gustavus Burnaby, İngiliz kadın seyyah Annette Meakin, Amerikalı diplomat Eugene Schuyler, Amerikalı gazeteci Januarius Aloysius Mac Gahan, Rus Subay Vladimir Nalivkin ve eşi Maria Nalivkina ve Türk seyyah Mehmet Emin Efendi'nin seyahatnamelerinden faydalanılmıştır.

Bahsi geçen seyyahlar eserlerinde bölgede kırsal ve yerleşik hayat yaşayan kadınlar hakkında önemli bilgiler vermiştir. Seyyahların çoğunluğunun erkek olması ve halkın Müslüman olması sebebiyle kadınların özel hayatlarına dair ulaşılan bilgiler daha kıymetli bir hal almıştır. Bu çalışmada göçebe hayat tarzına sahip Kazak, Türkmen kadınları ve yerleşik hayat süren Özbek kadınlarının fiziksel, karakter özellikleri ve giyimleri hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Kadınların Fizyonomi ve Karakter Özellikleri

Türkmen kadınlarının ten rengi beyaz, çehreleri yuvarlak, elmacık kemikleri belirgin ve alınları geniştir. Kafa yapıları büyük ve yukarı kısmı şişkindir. Gözleri küçük, badem şeklinde ve çekiktir. Burunları genellikle küçük ve yukarıya doğru kalkıktır. Dudakları kalın, kulakları ise büyüktür. Boyları genelde orta ve uzun aralıktadır. Saçları çok sık ve kısıdır. Bu yüzden saç örgülerini keçi tüyleri ve kordonlarla uzatırlardı. Saçlarını iki örgü halinde omuzlarından aşağı bırakarak kullanırlardı.¹ Karakter olarak sakin bir yapıya sahip olan Türkmen kadını, başı dik ve sükûnetle yürürdü. Dışardan sağlam yapılı, güçlü ve sağlıklı görünürlerdi.² Kadınlara toplum içinde saygı gösterilir, değer verilirdi.³

Kazak kadınları esmer tenli olup yuvarlak yüz hatlarına sahiptiler. Çoğunluğu küçük burunlu ve çekik gözlü olurdu.⁴ Geniş bir yüze, kırmızı

¹ Blocqueville, Henri De Couliboeuf, Türkmenler Arasında, Çev. Rıza Akdemir, 1.baskı, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,1986, s.48-50.

² Bonvalot, Gabriel, Eski Yurt, Çev. M. Reşat Uzmen, Tercüman 1001 Temel Eser, 1884, s. 213-214.

³ Blocqueville, a.g.e., s. 60-65.

⁴ Schuyler, Eugene, Türkistan: Batı Türkistan, Hokand, Buhara ve Kulca Seyahat Notları, Paradigma Yayınları, İstanbul,2007, s. 34.

yanaklara, büyük bir ağız yapısına ve güzel dişlere sahip olan kadınlar normalde hiç zarif değilken, at sırtında mükemmel görünürlerdi.⁵ Genellikle orta ve kısa boylu olurlardı.⁶ Kazaklar her zaman hareketli ve değişken bir karaktere sahiptiler. Ne erkekleri ne de kadınları uzun bir süre aynı yerde oturamazlardı. Erkek veya kadın durmadan konuşur, şakalaşırdı ancak beklenmedik bir anda yüksek sesle tartıştıkları da görülürdü. Kadınların konuşma maharetleri oldukça iyiydi. Bu maharetleri zaman zaman onların geveze ve dedikoducu olmasına sebep olurdu.⁷ Neşeli ve iyi huylu olan kazak kadınları hiç şüpheci değildiler ve kendilerine söylenen sözlere çabuk inanırlardı. Yalan söylemeye meyilliydiler aynı zamanda oldukça açık sözlüydüler. Yeni tanıştıkları insanlarla kolayca samimi olurlardı. Kendilerinden yaşça büyük insanlara ve üst mevki sahiplerine karşı oldukça saygılıydılar.⁸

Özbek kadınları genelde yuvarlak yüz şekline sahiptiler. Yüz hatlarının belli bir oranı yoktu. İki göz arasındaki açıklık fazla olurdu. Üst dudakları çoğu zaman ince, alt dudakları ise kalın olurdu. Kaşları ve gözleri çok güzel değildi ama bunları iyi şekillendirirlerdi. Kafalarının şekli yamuk, arkası geniş ve düz olurdu. Ten renkleri genelde koyu tonlarda olup beyaz ve yumuşak cilt nadiren görülürdü ve buna sahip olan kadınlar beğenilirdi. Göz rengi genelde kahverengi ve siyahtı. Özbek kadınları genel olarak orta ve kısa boylu olup uzun boylu olan kadınlara çok rastlanmazdı.⁹ Küçük ellere, büyük ayaklara sahip olurlardı.¹⁰ Kadınların fizikleri çok düz olmayıp kıvrımlı olurdu. Kilolu veya zayıf olması fark etmeksizin çoğu kadın geniş kalçalı olurdu. Bir kadının kıvrımlı hatlara ve iyi tene sahip olması, çirkin yüz hatlarına sahip olsa bile onun güzel olması anlamına gelirdi. İyi yaşam şartlarına sahip olan kadınların çoğu kilolu olurdu. Kilolu olmak güzel olmanın bir şartı gibi görülürdü. Özbek kadınların dişleri güçlü ve beyaz olurdu. Dişlerine zarar gelmesin diye fındık fıstık gibi yemişleri dişleriyle kırmazlardı. Zaten pahalı olan şeker gibi yiyecekleri nadiren yerlerdi. Uzun ve kalın olan saçları pek yumuşak olmazdı. Saçlarını haftada bir kez yıkayıp, tararlardı. İlk veya ikinci çocuklarını doğurana kadar saçlarını dört veya beş parçaya bölerek örерlerdi. Yaşı büyük olan kadınlar ise saçlarını ortadan ikiye ayırıp iki parçaya örerdi. Sabahları yataktan kalktıktan sonra saçlarını eliyle

⁵ Burnaby, Frederick, A Ride To Khiva, Travels and Adventures in Central Asian, London, Paris & New York s.177-178.

⁶ Schuyler, a.g.e., s. 34.

⁷ Radloff, Wilhelm, Sibirya'dan, c.2, Çev. Ahmet Temir, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1994c.2., s.295-298.

⁸ Schuyler, a.g.e., s. 38-39.

⁹ Nalivkin and Nalivkina, Muslim Women of the Fergana Valley, Indiana University Press,2016, s. 89-90.

¹⁰ Meakin, Annette, In Russian Turkestan A Garden of as and Its People, George Allen, Charing Cross Road, London,1903, s. 126.

düzleştirip eşarplarını örterlerdi. Eşarp örtmeyenler günahkâr sayılırdı. Öyle ki gece yataırken bile eşarp örtülürdü.¹¹ Özbek kadınları dış görünüşlerine oldukça dikkat ederdi. Ciltlerini beyazlatmak için pirinç ve yumurta kabuğu, kaşlar ve kirpikleri renklendirmek ve güçlendirmek için usma kullanılırlardı. El ve ayak parmakları, avuç içleri boyanırdı. Bunu daha çok bayram günlerinde yaparlardı.¹² Karakterleri genelde neşeli, doğal, zaman zaman melankolik olan Özbek kadınları moralleri kötüyken bile konuşur, güler, şarkı söylerdi. Dudakları ve kaşlarıyla duygularını çok iyi ifade ederlerdi. Oldukça konuşkan bir karaktere sahiptiler. Öyle ki birbirlerini ilk kez gören kadınlar bile birbirlerini uzun zamandır tanıyormuş gibi uzun uzun konuşurlardı.¹³

Kadın Kıyafetleri

Türkmen kadınları ayak bileklerine kadar uzanan elbiseler giyiniş, bunun altına ayak bileğine doğru darlaşan pantolon giyinirdi. Evli olan kadınlar bu kıyafetlerin üzerine kemer bağlardı. Elbiselerin renkleri genelde sarı, koyu kırmızı tonlarında olurdu. Başlarına yuvarlak bir fes giyerlerdi. Fesin üzerine ipek veya pamuktan uzun bir tülbent örtülürdü. Üzerine gümüş halkalar dikilmiş üç parmak genişliğindeki desenli bir kumaş parçası fesin alt tarafından bağlanır ve arkada, sırtta düğümlenirdi. Tülbentin ucu çenenin altından, sağdan sol tarafa doğru geçirilip ve başın sol tarafına gümüş zincirli bir çengelle sabitlenirdi.¹⁴ Türkmen kadını yüzünü örtmek için bir şey yapmazdı. Bir adam aniden eve girecek olursa başını örter ve bir ucunu dişlerinin arasına yerleştirirdi.¹⁵ Kadınların giydiği uzun pantolonlar ince ve güzel kumaşlardan olurdu. Bu pantolonların arka tarafı daha kalitesiz kumaştan, ön tarafı ise değerli kumaştan oluşurdu. Çarşıya çıktıkları zaman başlarına boylarını olduğundan uzun gösteren oldukça sivri ve uzun bir başlık giyerlerdi.¹⁶ Misafir olduğu evde kadınları gözlemleme fırsatı bulan O'Donovan yaşça büyük olan kadının koyu renkli, siyah çizgili kaba ipekten bileklerine kadar uzanan bir gömlek giydiğini ve başına parlak kırmızı ipekten türban örtüp bunun bir ucunu sol omzuna attığını aktarmıştır. O'Donovan Türkmen kadınlarının genelde tam takım halinde giyindiğini onları en zahmetli işlerini yaparken bile giyimlerinin özenli olduğunu belirtmiştir.¹⁷ Seyyah Vambery de Türkmen kadınlarının, erkeklerinde olduğu gibi uzun kırmızı gömlek giyindiğini, genç kızlardan yaşlı kadınlara kadar hepsinin bol ve

¹¹ Nalivkin and Nalivkina, s. 90-91.

¹² Nalivkin and Nalivkina, a.g.e., s. 100.

¹³ Nalivkin and Nalivkina, a.g.e., s.120-122.

¹⁴ Blocqueville, a.g.e., s.50-52; Burnes, a.g.e., s.29

¹⁵ O'Donovan, Edmond, The Merv Oasis, C. 2, London, Smith, Elder & Co., 1882, s.412.

¹⁶ Mehmet Emin Efendi, İstanbul'dan Orta Asya'ya Seyahat, Hazırlayan: Rıza Akdemir, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,1986, s.138.

¹⁷ O'Donovan, Edmond, The Merv Oasis, C.1., London, Smith, Elder & Co., 1882, s.146-147.

uzun giyindiğini belirtip buna gözünün alışmadığını ifade etmiştir. Kadınlar düğün ve bayram gibi özel günlerde elbiselerin üzerine şal örtüp iki ucunu sarkıtlardı. Bu günlere özel sarı, kırmızı renkli yüksek ökçeli kalkık burunlu çizmelerini giyinirlerdi. Gerdanlık, bileklik gibi takılar kullanırlardı.¹⁸ Çizmeden önce ayaklarına keçe gibi dokumadan olan ayaktan başlayıp diz kapağına kadar dolanan bir çorap giyilirdi. Bunun üstüne deriden yapılmış Kazak çizmeleri giyilirdi. Çizmeler kullanılmadan önce iyice yağlandığı için su geçirmezdi.¹⁹

Kazak kadınlarının kıyafetleri erkeklerinin kıyafetleriyle oldukça benzerdi. Temel olarak deri pantolon ve geniş yakalı gömlekten oluşurdu. Bunların üzerine havanın sıcaklığına göre iki veya çapan giyilirdi.²⁰ Çapan her iki cinsinde giydiği düz, uzun elbiselerdi. Önü açık bırakılan çapan belden bir kemerle bağlanırdı. Kışın üst üste birkaç çapan giyilirdi. Ata binileceği zaman çapanın uzun etek kısmı pantolonun içine konurdu. Ayakkabı olarak ise yüksek topukları olan çizmeler giyilirdi.²¹ Zengin veya fakir fark etmeksizin kadın kıyafetleri birbirlerine çok benzerdi. Zenginlerin kıyafetleri ipek kumaştan olurken fakirlerin kumaşları yün ve pamuktan olurdu. Ekonomik durumlarına göre pahalı kumaşlardan dikilebilen çapanların kenarlarına kürk şeritler eklenirdi. Bu gösterişli çapanlar zamanla gelin kıyafeti haline gelmiştir.²² Göğüs kısmı düğmelerle tutturulmuş, vücuda iyice oturan ve kürkle süslenmiş olan elbiselere daha çok zengin ve yetişkin kızlarda rastlanırdı. Bozkırın doğu kısmında yaşayan Kazak kadınların kıyafetleri daha geniş ve uzun olurdu. Göğüs ortasında bulunan kısım zengin olanlarda madeni para ve düğmelerle, süslü ipek bağlarla tutturulurdu. Gömleğin üzerine pamuk veya ipek kuşakları birkaç kat olarak bağlardı. Zengin kadınlarda bu kuşaklar güzel işlemlerle dolu olurdu.²³ Baş örtüsü olarak iki tane büyük kare bez parçasını kullanırlardı. Bu örtülerden birisiyle başın üzerinde sivri bir şapka şekli oluşturulur ve bağlanırdı. Diğer örtüyle de kenarları çevrilip uçları sarkık bırakılırdı. Kızlar, bunun yerine kenarları deriyle çevrili bir şapka giyinirdi. Şapkanın malzemesi kişinin durumuna göre değişmekle birlikte kadife veya ipekten olurdu. Kenarları için kunduz veya maymun derisi kullanılırdı.²⁴ Schuyler Kazak kadınlarının başlarına ve bacaklarına beyaz

¹⁸ Vambéry, Arminius, Bir Sahte Dervişin Orta Asya Gezisi, Haz. Abdurrahman Samipaşazade Abdülhalim, Kitabevi, s.76-77.

¹⁹ Blocqueville, a.g.e., s.49.

²⁰ Schuyler, a.g.e., s.35.

²¹ Bacon, Elizabeth, Esir Orta Asya, Çev. Tansu Say, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, s.41.

²² Devrişeva Halida, (2016). *Seyahatnamelere Göre XIX. Yüzyılda Kazakların Sosyal ve Kültürel Hayatı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s.155.

²³ Radloff, a.g.e., c.2, s.239.

²⁴ Radloff, a.g.e., c.2, s.239-241.

pamuktan bir örtü sardıklarını ve bu örtüyü türban ve önlük olarak kullandıklarını belirtmiştir. Ancak erkeklerin kendilerini görmelerini engellemek için herhangi bir çabada bulunmadıklarını aktarmıştır. Kız çocukları ise uzun saç örgüleri ve sırtlarındaki kesik saçlarıyla aynı anneleri gibi giyinirlerdi.²⁵ Radloff evli kadınların bakımsız olduğunu bekarların ise kendilerine özenerek, iyi giyindiklerini ve bu yüzden evli kadınların bakımsızlığının göze çok battığını ancak bekar kızların da evlenir evlenmez kendilerini ihmal ettiklerini belirtir. Fakir olanların ise çok bakımsız ve kirli gözüktüğü vurgular. Yaşlı ve zengin kadınların ise genelde bakımlı, tertipli olduklarını belirtir.²⁶

Özbek kadınları genel olarak giyinmeyi çok severdi ancak genç kızlar bu duruma daha fazla özenirdi.²⁷ Kıyafetleri pantolon ve uzun gömlekten oluşurdu. Pantolonları belden dize kadar geniş olup ayak bileğine doğru darlaşırdı ve bel kısmından bir ip ile bağlanırdı. Bu pantolonlar parlak çizgilerle süslenmiş olurdu. Durumu daha iyi olan kadınların pantolonları ipek, yarı ipek veya parlak basmadan olurdu. Fakir olanlar ise yerli pamuktan, yarı ipekten pantolonlar giyinirdi. Kızlar iki üç yaşından sonra pantolon giyinmeye başladılar. Pantolonun üzerine oldukça geniş, ayak bileklerine kadar uzanan bir gömlek giyilirdi. Ancak aile arasında dize kadar uzanan gömlek giyinmek yeterliydi. Genç kadınlar yarım yakalı olan gömleklere tercih ederdi. Bu gömleklere her çeşit kumaştan dikilirdi. Yaşı büyük kadınlar koyu mavi, mor gibi koyu renkleri tercih ederken gençler çok renkli ve işlemeli gömleklere giyinirdi. Yazın giyilen gömlekle kışın giyilen gömleğin kumaşı farklı olurdu. Yazın muslinden dikilen gömlekle tercih edilirdi.²⁸ Pantolon ve gömleğin üzerine parlak renkli ipek kumaştan boyundan yere kadar uzanan elbiseler giyinirlerdi.²⁹ Kıyafetlerinin vazgeçilmez unsuru olan eşarplar ise genelde kare şeklinde beyaz veya kırmızı muslinden olurdu. Kadınlar evden çıkacağı zaman ev içinde kullandıklarından daha büyük boy eşarp kullanırlardı. Eşarp evin içinde bile çıkarılmazdı. Evde giyilen kıyafetle dışarıda giyilen kıyafet aynı değildi. Dışarı çıkacakları zaman chimbet adı verilen siyah at kılından yapılmış, kalın bir tül giyinerek üst kısımlarını örtüp ve başlarını kapatırlardı. Evin dışına çıkmadan üstlerine ayak bileklerine kadar uzanan ferace adı verilen uzun kollu bir elbise giyinirlerdi. Hiçbir kıyafet bu feracenin altından görülmezdi. Ayakkabı olarak ise kışın yumuşak deriden yapılmış çizmeler giyilirdi. Bazen çizmelerin yerine çorap şeklinde ayakkabı giyildiği görülürdü. Bayram zamanları yeni kıyafetler alınır veya dikilirdi. Durumu iyi olanlar tam takım olarak alırken diğerleri gömlekle veya elbise, eşarp veya çizme gibi durumuna göre tek veya çift parça

²⁵ Schuyler, a.g.e., s. 35-39.

²⁶ Radloff, a.g.e., c.2, s. 241.

²⁷ Nalivkin and Nalivkina, a.g.e., s. 100.

²⁸ Nalivkin and Nalivkina, a.g.e., s. 93-94.

²⁹ Schuyler, a.g.e., s. 121.

alırdu.³⁰ Kıyafetler çok sık değiştirilmez, yıkanmazdı. Varlıklı aileler iki haftada bir olacak şekilde değiştirirdi. Fakir olanlar ise belli bir kirliliğe ulaşıncaya kadar kıyafetlerini değiştirmezdi. Kıyafetler yere oturmaktan, evin kilden olan duvarlarına yaslanmaktan ve bulaşık yıkamaktan çok çabuk kirlenirdi. Bunlar büyük kazanların içinde kaynar suyla yıkanırdu.³¹

Kadın Takıları

Türkmen kadınları kısa olan saçlarına keçi tüyleri ve iplerle uzatıp boncuklarla ve gümüş takılarla süslerdi. Saf gümüşten üçgen şeklinde yapılmış küpeler kullanırlardı. Bunların üzerinde altından arabesk motifler işlenmiş olurdu ve ortalarında sarı veya kırmızı akik taşı bulunurdu. Üçgenin alt kısmından sarkan zincirler olurdu ve bu sarkan zincirlerin ucunda ince, küçük eşkenar dörtgen şeklinde gümüş parçalar sallanırdı. Üçgenin üst kısmında küçük bir gümüş zincirin tutturulduğu çengel bulunurdu. Bu çengel kulak deliğine geçirilirdi. Gümüş zincir yukarı doğru alınıp başa sabitlenirdi. Bunun sebebi ise ortalama iki yüz gram ağırlığı olan küpelerin yükünün tamamen kulaklara asılmasına engel olmaktı. Boyunlarına halka şeklinde olan, eğilip bükülebilen ve eski motiflerle süslü gerdanlıklar takarlardı. Bu gerdanlıkların yan kısmında açılıp kapanmasını sağlayan bir sürgü bulunurdu. Gerdanlığın alt kısmında göğse doğru uzanan el büyüklüğünde, titizlikle süslenmiş ve dilimlere bölünmüş madeni bir plaka asılı olurdu. Baklava şeklinde olan dilimlere, yuvarlak veya dört köşeli bir akik taşı yerleştirilirdi. Madeni plakanın alt kısmında ise zincirler bulunurdu ve bu zincirlerin ucunda küçük, yassı, gümüşten yapraklar parıldardı. Ayrıca Hamaylı adı verilen üçgen şeklinde olup üstü küçük gümüş plakalarla süslenmiş, içinde Kur'an ayetlerinin bulunduğu bir kolye takılırdı. Kollarına ise genelde gümüşten, oval şeklinde ve tek parçadan oluşan bilezikler takarlardı. Bunlar iki veya üç parmak kalınlığında, ağırlığı ise ortalama 250 -300 gram arasında olup üzerinde altın motifler ve akikler bulunurdu.

Yaşça büyük olan kadınlar düğünlerde bayramlarda başlarına ortalama kırk santim yüksekliğinde taçlar takarlardı. Yukarı doğru uzadıkça genişleyen tacın üst kısmı deriden yapılırdı ve kırmızı renkli kumaşla kaplanırdı. Kumaşın üzerine ve uçlarına eşkenar plakaların sallandığı gümüş zincirler takılırdı. Tacın üst kısmında oymalar, kürecikler bulunurdu ve bunların tacın etkileyici görünmesini sağlardı. Başlığın yukarı kısmında yeşil veya sarı ipekten şal sallanırdı, koyu renkli ipeklerle süslenip, omuzlara kadar uzanırdı. Şalın bu ince işlemeleri için iki kadın iç ay kadar çalışırdı.³² Kadınlar günlük yaşamlarında yaptıkları işler

³⁰ Nalivkin and Nalivkina, a.g.e., s. 95-97.

³¹ Nalivkin and Nalivkina, a.g.e., s. 95-96.

³² Blocqueville, a.g.e., 49-52.

esnasında ve gece takılarını çıkarmazlardı. Zengin veya fakir bütün Türkmen kadınları benzer takılara sahiptir.³³

Kazak kadınları saçlarını iki veya üç parça ayırıp sedef, inci ve madeni paralar süsleyip omuzlarına sarkıtırdı. Genç kızlar ise kadınlardan farklı olarak birçok ince örgü yaparak bunları madeni paralarla ve şeritlerle süslerdi. Zengin Kazak kadınları gümüş yüzük, bilezik, zincir gibi takıları oldukça sever ve kullanırdı.³⁴ Gümüş takıların üzeri zaman zaman akik ve başka değerli taşlarla süslenirdi.³⁵ Barpak denilen gözlere kadar inen başlık ve yanaklara kadar gelen, gümüş ve incilerle süslenmiş iplerle süslenirdi. Ekonomik durumları iyi olan Kazak kadınlarının bakır ve gümüşten yapılmış el büyüklüğünde majran adı verilen madalyonlar ve şaşbau denilen halkalarla birleştirilmiş altın takılar kullandıkları görülmüştür.³⁶ Kadınların eyerleri dahi süslü olurdu. Gümüş işlemeli olan eyerler oldukça kıymetliydi ve bunlar daha çok zenginler tarafından kullanılırdı. Fakir olanların bile dizginlerinde gümüşten süsler bulunurdu.³⁷ Kazak kadınları ve erkeklerinin takılarından ekonomik durumlarının nasıl olduğu anlaşılabilirdi.³⁸

Özbek kadınları genel olarak giyinmeyi, süslenmeyi severlerdi. Kullandıkları başlıca takılar yüzükler, küpeler, bilezikler, çeşitli boncuklar ve gümüş muskalıklardı. İnci gibi taşlarla yüzüklerin ve küpelerin üzeri oldukça sık süslenirdi. Buruna takılan takı çok olmasa da kullanılırdı.³⁹ Schuyler buruna takılan bu takının oldukça güzel durduğunu ve firuze gibi taşlardan yapıldığını belirtir. Özbek kadınları birden fazla kolye takmayı ve saçlarını küçük boncuklarla, nazarlıklarla süslemeyi severdiler.⁴⁰ Kullandıkları gümüş takılar genelde akik firuze gibi kıymetli taşlarla süslenmiş olurdu.⁴¹ Bir yere gidecekleri zaman alınlarının üzerine, her hareketlerinde sallanan sıra sıra salkımlar halinde asılmış bargek adı verilen altın bir baş sargısı takarlardı ve altın veya gümüşten yapılmış olan, kazalardan ve hastalıklardan koruduğuna inanılan nazarlıklar kullanırlardı.⁴²

Sonuç

Farklı yaşam tarzlarına sahip olan Kazak, Türkmen ve Özbek kadınları çoğunluğu erkek olan seyyahlar tarafından merakla gözlemlenmişlerdir.

³³ Vambery, a.g.e., s. 56.

³⁴ Radloff, a.g.e., c.2., s.241.

³⁵ Bacon, a.g.e., s.42.

³⁶ Devrişeva, a.g.t., s. 158.

³⁷ Radloff, a.g.e., c.2., s.225.

³⁸ Radloff, a.g.e., c.2, s.241

³⁹ Nalivkin and Nalivkina, a.g.e., s. 102.

⁴⁰ Schuyler, a.g.e., s. 121.

⁴¹ Bacon, a.g.e., s.85.

⁴² Bonvalot, a.g.e., s. 49-50.

Kazak ve Türkmen kadınları göçebe hayat tarzının verdiği rahatlıktan dolayı bu seyyahlardan çekinmeden aynı ortamlarda bulunmuşlar ve kendilerince iletişim kurmuşlardır. Böylece seyyahlar onlar hakkında detaylı bilgiler verebilmişlerdir. Şehirlerde yaşayan Özbek kadınları ise göçebe hayatı yaşayan kadınlar kadar rahat olmayıp erkek seyyahlardan saklanmayı tercih etmişlerdir. Seyyahlar bazen gizlice bazen açıkça gözlem yaparak şehirli kadınlar hakkında bilgi toplamışlardır. Bunun yanı sıra az da olsa bölgeyi ziyaret eden kadın seyyahlar olmuştur. Onların verdiği bilgiler hem daha detaylı olduğu için hem de erkek seyyahların verdiği bilgilerin güvenilirliğini tespit edebilmemiz açısından oldukça kıymetlidir.

Genel anlamda Kazak, Türkmen ve Özbek kadınların karakterleri ve fizyonomileri seyyahlar tarafından kötü anlamda eleştirilmemiş ancak birbirleri arasında kıyaslanmışlardır. Türkmen kadınlarının güzelliği, Kazak kadınlarının çevikliği, çalışkanlığı ve Özbek kadınlarının samimiyeti ve kişisel bakımlarına özen göstermeleri seyyahlar tarafından çokça bahsedilmiştir. Giyim konusunda en çok dikkat çeken Türkmen kadınları olmuştur. Onların her daim özenli giyimleri seyyahlar tarafından bazen abartılı, rahatsız bulunulsa da kıyafetlerin kumaşlarına ve dikimlerine olan beğenilerini gizlememişlerdir. Kazak kadınlarının ise başlarına ve saçlarına taktıkları takılar, başlıklar oldukça beğenilmiştir. Kadınların el işçiliğiyle yapılmış olan takıları hem erkek hem kadın seyyahların dikkatini çekmiştir. Kullanılan kıyafetlerin kumaşlarında ve takıların çeşitliliğinde genel olarak ekonomik durum etkili olmuştur.

Kaynakça

- BACON, Elizabeth, Esir Orta Asya, Çev. Tansu Say, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser.
- BLOCQUEVILLE, Henri De Couliboef, Türkmenler Arasında, Çev. Rıza Akdemir, 1.baskı, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.
- BONVALOT, Gabriel, Eski Yurt, Çev. M. Reşat Uzman, Tercüman 1001 Temel Eser, 1884.
- BURNABY, Frederick, A Ride To Khiva, Travels and Adventures in Central Asian, London, Paris & New York
- BURNES, Alexander, Travels into Bokhara: Being the Account of a Journey from India to Cabool, Tartary and Persia also, Narrative of a Voyage on the Indus from the Sea to Lahore, In Three Volumes, New Delhi, Asian Educational Services, 1992.
- DEVİRİŞEVA, Halida, (2016). *Seyahatnamelere Göre XIX. Yüzyılda Kazakların Sosyal ve Kültürel Hayatı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- MAC GAHAN, I.A., Hive Seyahatnamesi ve tarihi: Musavver, Çev. Kolağası Ahmed, haz. İsmail. Aka, Akademi Kitabevi, 1995.
- MEHMET EMİN EFENDİ, İstanbul'dan Orta Asya'ya Seyahat, Hazırlayan: Rıza Akdemir, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.
- MEAKİN, Annette, In Russian Turkestan A Garden of as and Its People, George Allen, Charing Cross Road, London, 1903.
- NALİVKİN and NALİVKİNA, Muslim Women of the Fergana Valley, edited by Marianne Kamp, Indiana University Press, 2016.
- O'DONOVAN, Edmond, The Merv Oasis, C. 1, London, Smith, Elder & Co., 1882.
- O'DONOVAN, Edmond, The Merv Oasis, C. 2, London, Smith, Elder & Co., 1882.
- RADLOFF, Wilhelm, Sibirya'dan, c.2, Çev. Ahmet Temir, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1994
- SCHUYLER, Eugene, Türkistan: Batı Türkistan, Hokand, Buhara ve Kulca Seyahat Notları, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2007.
- VAMBERY, Arminius, Bir Sahte Dervişin Orta Asya Gezisi, Haz. Abdurrahman Samipaşazade Abdülhalim, Kitabevi.